

NIKOLA KNOTH šiuo metu gyvena ir dirba Berlyne. 1978–1991 m. ji dirbo mokslo bendradarbe Vokietijos Demokratinės Respublikos Mokslų akademijos Istorijos institute. 1991–1996 m. mokslo istorijos tyrėja Potsdamo šiuolaikinės istorijos institute. Nuo 1997 m. nepriklausoma istorikė, daugelio Vokietijos Demokratinės Respublikos aplinkos ir kultūros istorijos straipsnių autorė. Nuo 2000 m. tyrimai susiję su žydų kasdienio gyvenimo, šeimų ir Vokietijos literatūros istorijos tematika.

Pringsheimai kelonėse: Du Thomo Manno anytos, Hedwigos Pringsheim, feljetonai

NIKOLA KNOTH

Dvi Hedwigos Pringsheim-Dohm (1855–1942), matematikos profesoriaus iš Miuncheno Alfredo Pringsheimo (1850–1941) žmonos ir Thomo Manno uošvės, apybraižos, kurias čia pristatau, pasirodė 1930 m. „Vossische Zeitung“ – tuometinės „Ullstein“ leidyklos leisto Berlyno dienraščio – pramogų priede. Nuo 1929 iki 1932 m Hedwiga Pringsheim-Dohm nereguliariais intervalais parašė iš viso vienuolika nedidelių prisiminimų tekstų. Kodėl ji, jau ne pirmą dešimtmetį gyvenusi Miunchene, trečiojo dešimtmečio pabaigoje nusprendė savo prisiminimus, taip sakant, po kąsnelį skelbti Berlyno laikraštyje, galim tik spėlioti. Kai buvo publikuotas pirmasis tekstas, jaiėjo 75-ieji, šią apvalią sukaktį ji šventė 1930 m. gegužę. Būsimas jubiliejus galėjo būti dingstis Hedwigai Pringsheim-Dohm atsigręžti atgal. Vėliau anūkas Golo Mannas prisiminė, kad močiutės tekstus, „fragmentiškai pasirodžiusius „Vossische Zeitung“, ketinta surinkti“. Tai byloja, kad galbūt planuotas didelis kūrinys.

1929 m. lapkritis, kai buvo paskelbta pirmoji apybraiža „Tėvą pasodino“, susijęs ir su konkrečiu įvykiu. Lygiai prieš 65-erius metus, 1864 m. lapkritį, autorės tėvas Ernstas Dohmas, vyriausiasis satyrinio žurnalo „Kladderadatsch“ redaktorius, už prieš metus vadovaujamame leidinyje paskelbtą eilėraštį, kuriame buvo pašiepiamas vienos kunigaikštienės įvestas „princesių mokestis“, už bausmę penkias savaites sėdėjo tuometiniame Berlyno miesto kalėjime.

„Vossische Zeitung“, ilgas tradicijas turintis Berlyno laikraštis, kuris XIX a. viduryje dar buvo labiausiai skaitomas šiame mieste, o 80 metų vėliau, nors jau ir praradęs savo svarbią reikšmę laikraščių rinkoje, tebebuvo pagrindinė liberalaus vidurinėsios buržuazijos tribūna ir greta dienraščio „Berliner Tageblatt“ bei „Frankfurter Zeitung“ tarptautiniu mastu buvo vienas iš aukštai vertinamų demokratiškų vokiškų laikraščių. Aukšto kultūrinio ir žurnalistinio lygio pramogų priedas pasirodydavo kasdien, nuo dviejų iki keturių puslapių apimties, jame greta meno ir kultūros naujienų daugiausiai buvo skelbiamos teatro recenzijos, straipsniai, apybraižos ir esė bei, kaip kasdieninė rubrika, romanas su tęsiniais. Čia buvo publikuojami tokie autoriai kaip Bertas Brechtas, Kurtas Tucholskis, Erichas Maria Remarquesas, Hansas Fallada, Gerhartas Hauptmannas, Arthuras Schnitzleras, Vicki Baum. Hedwigos Pringsheim-Dohm motina, rašytoja ir kovotoja už moterų teises Hedwiga Dohm (1831–1919) ne sykį rašė laikraščiui „Vossische Zeitung“, o 1919 m. birželio pradžioje, beveik iškart po jos mirties, ten pasirodė ir paskutinis jos tekstas „Mirties patalė“. Ilgus metus šiam laikraščiui rašė žentas Thomas Mannas, o 1924 m. gegužę apsakymu „Popietė rūmuose“ jame debiutavo septyniolikmetis anūkas Klausas Mannas. Tad ir po pirmosios Hedwigos Pringsheim-Dohn apybraižos 1929 m. buvo pridėtas toks tekstas: „Ernsto Dohmo dukra čia pirmą kartą mėgina jėgas rašymo mene, šviežumu nusiteikusi lenktyniauti su savo anūku Klausu Mannu.“

Taigi, savo prisiminimus Hedwiga Pringsheim-Dohm publikuos Berlyne, o ne Miunchene, kurį buvo pasirinkusi savo tėvyne. Čia, Berlyne, laisvamaniškuose ir liberaliuose tėvų namuose su žydiškomis šaknimis aprūpinta ir saugi augo 1855 m. gimusi vyriausioji dukra su trimis seserimis. Tėvas Ernstas Dohmas (1819–1883), gimęs Vroclave kaip Elias Levy, buvo, anot Peterio de Mendessohno „reikšmingas Bismarko Berlyne satyrinis-politinis publicistas“ ir į savo svetingus namus Berlyne sutraukdavo daug garsių visuomeninio gyvenimo asmenybių. Augančioms dukroms tai buvo įdomūs ir gilų įspūdį paliekantys susitikimai, kurie, kaip vėliau rašys Hedwiga Pringsheim-Dohm, jos atveju peraugo į ne vieną dešimtmetį išlaikiusias pažintis ar net draugystes. Ernstas Dohmas, tuo metu buvęs 1871 m. pabaigoje įkurtos Richardo Vagnerio draugijos Berlyne tarybos narys, pažinojęs Bülowų, Wagnerių ir Lisztų šeimas, dovanojo vyriausiajai dukrai nepamirštamų susitikimų, kuriuos ji smagiai aprašo savo apybraižose.

Hedwiga Pringsheim-Dohm. XIX a. antroji pusė

Motina, Hedwiga Dohm, tabako fabrikanto žydo Gustavo Adolpho Schlessingerio, kuris vėliau, perėjęs į krikščionybę, pakeitė pavardę į Schleh, dukra, anot amžininkų ir savo paties pasakojimų, daug kur buvo tikra vyro priešingybė. Antroji iš jaunesnių dukrų Maria 1914 m. sykį apibūdino taip: „Ji niekad nesiverždavo į priekį, o iš visų tų svarbių žmonių, kurie pas mus lankydavosi, jai vargu ar kuris buvo tikrai artimas. Ji visad buvo tylenė, stipriausi jos išgyvenimai buvo vidiniai, o iš visų publikacijų prieš ją, apie ją ar jos pačios ji nieko neišsaugojo...“ Hedwiga Dohm dar vyrui gyvam esant, kai dukros jau buvo paaugintos, pradėjo rašyti feministinius tekstus, vėliau jos plunksna ėmėsi teatro pjesių ir novelių bei ne vieno romano, kuriuose ji pasakojo ir apie savo vaikystę ir jaunystę. Reikšmingos buvo ir iki šiandien tebėra publikacijos, kuriose ji nuo aštuntojo XIX a. dešimtmečio reikalavo moterų ir vyrų teisinės, socialinės ir ekonominės lygybės bei rinkimų teisės moterims. Be to, ji buvo tarp ne vienos moterų organizacijos steigėjų. Šią, tuometiniam laikmečiui tokią neįprastą raidą nuo motinos iki kovingos autorės ir feminizmo pradininkės Hedwiga Pringsheim-Dohm nors ir pagerbė savo apybraižoje „Mano tėvai Ernstas ir Hedwiga Dohmai“ (1930.5.11), tačiau kitokių minčių kyla prisiminus, ką sykį pareiškė viena iš anūkių, Hedda Korsch: nors močiutę šeima mylėjo ir rūpinosi ja senatvėje, tačiau „į jos mintis ir į jos viso gyvenimo kovos tikslus nežiūrėjo rimtai, laikė ekscentriškais“. O Thomas Mannas 1942 m. savo tekste „Little Grandma“

pasakoja apie Hedwigą Dohm kaip apie „įstabią ir įspūdingą moterį“, tačiau kitoje vietoje prisimena, kaip nesmagiai jautęsi amžininkai: kitaip nei anglosaksų šalyse, Vokietijoje baigiantis XIX a. buvę „kažkaip neįprasta ir nors tai ir darė įspūdį, pusiau įžūlu, buržuazine prasme „nemoteriška“, kad moteris apskritai rašė knygas.“

Prieš ištekėdama (1878) už muziką, o ypač – Wagneriu, besižavėjusio Alfredo Pringsheimo, vienturčio Silezijoje praturtėjusio žydo, turėjusio vežikų verslą, sūnaus, kurį laiko buvo aktorė rūmų teatre Meiningene, Tiuringijoje. Apybraižoje „Bairoitas kadais ir dabar“, išspausdintoje 1930.8.16, ji pasakoja apie pirmąjį savo, jaunos aktorės, susitikimą su Wagnerių šeima 1876 m. Bairoite. Be to, sužinome ir apie vieną nuotaikingą epizodą Bairoite iš tuo metu jau jos sužadėtinio Alfredo Pringsheimo gyvenimo, kuris, kaip ir jo tėvas Rudolfas Pringsheimas (1821–1906) buvo tarp pačių pirmųjų finansinių Richardo Wagnerio Bairoito projekto rėmėjų. Alfredas Pringsheimas, dar 1871 m. per savo tėvą gavęs tris patrono lakštus, kaip patronas ir Vanfrydo vilos svečias 1876 m. pats dalyvavo pasiruošimuose pirmajam festivaliui ir, žinoma, žiūrėjo spektaklius Bairoite.

Antrajame čia pateikiamame tekste „Dviračiais per platųjį pasaulį“ (publikuotas 1930.8.10) Hedwiga Pringsheim-Dohm labai humoristiškai rašo apie atostogų keliones su vyru ir trimis vyriausiais sūnumis – Eriku (gim. 1879), Peteriu (gim. 1881) ir Heinzu (gim. 1882), tiesa, jie keliavo ne aplink pasaulį, tačiau vis dėlto skersai Europą – dviračiais, o tai baigiantis devynioliktajam amžiui vis dėlto buvo labai jau neįprasta, užtat labai modernu.

BAIROITAS KADAIS IR DABAR

Praėjo jau penkiasdešimt ketveri metai nuo tada, kai pirmą sykį buvau Bairoite. Taigi, esu iš tų legendinių seniausių žmonių, mačiusių ten pirmuosius „Nibelungų“ pastatymus 1976 metais. Tai, kad mano tėvas, o ir būsimas vyras dalyvavo dedant kertinį akmenį 1872 metais, nėra mano nuopelnas. 1876 metais buvau jaunutė aktorė Meiningene, kai mano tėvas, artimiausias Wagnerių šeimos draugas, Wagnerio draugijos Berlyne pirmininkas ir aistringas Richardo Wagnerio, kuriam tuomet dar nebuvo tokio didelio priešiško, meno propaguotojas, būdavęs Bairoite per visą festivalį, gavo kvietimą ir man.

Tėvas buvo kviečiamas pietų kasdien, tad savaime suprantama, kad tą savaitę, kurią praleidau Bairoite, buvau kviečiama ir aš. Šeima paliko tikrai jaukų, smagų įspūdį. Richardas Wagneris kalbėjo tikrų tikriausia saksoniška tarme ir pasakodavo visokias linksmas istorijas; ponja Cosima, išties *grand dame*, vadovavo gracingai ir užtikrintai; iš vaikų per pietus dalyvaudavo tik jų vyriausioji dukra Daniela, tuomet dar mergaičiukė, kiti buvo per maži – juk Siegfried tebuvo septyneri – ir pasirodydavo tik trumpam. Ryškiai prisimenu, kad, kai Daniela atostogoms pasibaigus turėjo grįžti į pensionatą Drezdene, mama, kaip ir dukra, atsiveikindama tikrai verkė.

Tačiau vakariniai priėmimai Vanfrydo viloje buvo labai įdomūs ir puikūs; ten galėjai rasti viską, kas gera, gražu ir brangu. O tai šį tą reiškia; mat tuo metu Bairoitas dar nebuvo, kaip vėlesniais metais, pamėgta Marienbado ir Kisingeno kurortų svečių iškylų vieta, kai turistų kostiumai užgožia ir visą smagumą, ar, kaip yra šiandien, vieta, kur susitikdavo labai gausi tarptautinė publika, kurią priviliojo *Cook* ar amerikietiškos agentūros; tai buvo muzikos ir intelektualų pasaulio elitas, kuris sugerdavo šį nuostabų potyrį kaip unikalų ir dar nebūtą dalyką, su pamaldumu ir pagarba. Juk kiekvienas už poros šimtų markių auką galėjo tapti „patronu“, taigi ir klausytoju; tačiau juk ir „patronai“ atsiranda beveik vien tik iš tikrai besidominčiųjų; Wagnerio snobizmo tuo metu, matyt, dar nebuvo. Įžengti į teatrą nešventiškai apsirengus būtų buvę nederama.

Prisimenu vieną vakarą, kai nuostabiai grojo šeiminių tėvas ir šešuras Franzas Lisztas. Sėdėjau gretimame kambaryje su aukšta nuostabaus grožio grafaite Hildegard Usedom, be manęs, matyt vienintele jauna mergina toje draugijoje, kuri visai nesidrovėdama ir taip nederamai garsiai su manim plepėjo, kad susijaudinusi staiga įžengė ponja Wagner ir prispaudusi pirštą prie lūpų piktai paprašė mūsų tylos. Man buvo baisiai nesmagu, užtat grafaite Hildegard sušnibždėjo: „Juk matosi, kad ji nėra geros kilmės“. Dieve mano: nors jos tėvas ir buvo Prūsijos pasiuntinys Florencijoje, bet juk ponja Cosima buvo Franzo Liszto ir grafienės d'Augoult dukra, juk tokia kilmė vertintina aukščiau negu tūlos „apatiškame vedybiniame guolyje“ pradėtos grafaitės. Toji pati Hildegard pasakė po „Valkirijos“ pro ją einančiai poniai Wagner: „Ak, gerbiamoji, aš taip verkiau!“, ir aš išgirdau, kaip toji jai atsakė: „Tik žiūrėkit, kad ir Jums taip nenutiktų“. Taigi, ir gerbiamoji kartais pajuokaudavo.

Tą įsimintiną vakarą Vanfryde buvo daug įdomių žmonių: mano viršinin- kas, Meiningeno kunigaikštis su žmona, ponia von Schleimitz, nuostabaus grožio grafitė Dönhoff (dar ne kunigaikštienė Bülow), grafas Dankelman- nas, taip nuostabiai dainavęs Zygfrydo atsisveikinimo dainą „Dievų sute- mose“, Riemannas, Betzas ir daug kitų.

Tačiau mažasis dr. Albertas Pringsheimas, su kuriuo ką tik buvau slap- čia susižadėjusi, nebebuvo pakviestas, nors jis nuo pat pradžių buvo tarp aistringiausių, uoliausių ir veikliausių vagneristų. Maestro su jaunučiu ger- bėju, kuriam leido lankytis visose repeticijose, su kuriuo eidavo į ilgus pa- sivaikščiojimus ir per juos labai intymiai kalbėdavosi, tiesiog susidraugavo, kiek leido amžiaus ir gyvenimo pasiekimų skirtumas; o paskui įvyko toji „Schoppenhauerio“ istorija ir užbaigė visą puikumą. O viskas buvo taip:

Pas garsųjį „Angermanną“, aludėje, kur rinkdavosi visi bent šio to verti – menininkai, žurnalistai ir panašūs aukšti ir aukščiausi ponai, – vieną va- karą toks kritikas iš Berlyno ėmė laidyti piktas pastabas apie Wagnerį: visas tas Bairoitas esąs grynas akių dūmimas, jis apsiimęs vienu vieninteliu Štrauso valsu nuvilioti visą tą šutvę nuo teatro kalvos, ir taip toliau tokiu pat tonu. Jaunasis dr. Pringsheimas, kurio švenčiausi jausmai buvo giliai pažeisti, pareiškė nebeorintis daugiau nė girdėti tokios daugiau nei nede- ramų šnekų, į šį susirėmimą įsiterpė ir toks profesorius Leo iš Berlyno, iš- vadino entuziastą bailiu, mat gindamas visą vagneristų šutvę, šis užsipuolė vieną žmogų, o kai po apsižodžiavimo profesorius iš Berlyno paklausė dr. Pringsheimą, kelintą stiklą alaus tasai gerias, nes jam ir vieno atrodo esą per daug, o kažkas dar riktelėjo: „Ir jaunuolis su tuo taikstysis!“, „jaunuolis“ atsakė: „Na jau ne!“ ir sviedė profesoriumi Leo savo alaus bokalą. Visa ta istorija nesmagiai išgarsėjo, ją negeranoriškai ir išties iškreiptai paskleidė spauda, žurnalistai iš Vienos telegrafavo savo laikraščiams: „Bairoito gat- vėse liejosi kraujas“, o kadangi dėkingumas niekad nebuvo stiprioji Wa- gnerių šeimos pusė, be to, jie turbūt dar ir baiminosi nemalonių pasekmių, santykiai su astringu garbintoju, ištikimiausiu iš ištikimųjų, vienu ypu buvo nutraukti visiems laikams. To kraujo, kursai liejosi – dievaži, tam profesoriumi kraujas turbūt bėgo iš nosies! – pasekmė pačiam istorijos „kal- tininkui“ buvo dvikova be kraujo su galimu nukentėjusiojo žentu ir dabar jau pamažu užmarštin grimstanti pravardė „Schoppenhaueris“. O man, kai vėliau daugybę kartų lankiausi Bairoite jau nebe kaip tėvo Dohmo du- kra, o kaip profesoriaus „Schoppenhauerio“ Pringsheimą žmona, savaime

suprantama, pasekmė buvo ta, kad ir aš niekad daugiau nebeįžengiau į Vanfrydo vilą.

Taigi, tai buvo prieš 54-erius metus! O šįmet mes po ilgos pertraukos nusprendėm dar sykį nuvažiuoti į Bairoitą, iškilmingai su juo pasimatyti ir atsiveikinti. Kai atvykom ten pirmadienį, rugpjūčio 4 d., popiet, šventiškai išpuoštame mieste smagiai sveikino vėliavos. Po dviejų valandų jos buvo nuleistos iki pusės stiebo, dauguma namų iškėlė juodas gedulo vėliavas: įvyko tai, ko baimintasi, Siegfriedas Wagneris mirė! Visą miestą skausmingai prislėgė ši mirtis, kuri galėjo reikšti ir festivalio mirtį, o sykiu ir Bairoito švytėjimo pabaigą. Bairoitas galėjo vėl tapti mažu apsnūdusiu provincijos miestuku. Ką jau kalbėti apie skausmą dėl Siegfriedo, kuris, regis, buvo geraširdis, visų mėgstamas žmogus, netekties.

Tarp publikos ant Teatro kalvos tos prislėgtos nuotaikos buvo justai ne daug. Galų gale, ko visiems tiems užsieniečiams, daugiausiai – amerikiečiams, sukti sau galvą dėl Siegfriedo Wagnerio mirties? Juk festivalis, dėl kurio iš taip toli buvo atkeliauta, tam sezonui buvo garantuotas, visa kita kaip nors susitvarkys. „Tanhoizeris“ ėjo įprasta eiga; tik kai po pirmojo veiksmo kelios nesusipratusios rankos pamėgino ploti, šnypštimas jas iš karto nutildė. Ir teisingai. Name, ant kurio gedulo ženklan plevėsavo tragiškosios juodos vėliavos, vietos džiaugsmo proveržiams nėra. Taip buvo per visus tris spektaklius, kuriuos mes žiūrėjome prieš laidotuvių iškilmes. Vanfrydas buvo hermetiškai uždarytas, iš šeimos niekas nesirodė, draugai ir gerbėjai ėjo pro šalį nebyliame gedule.

Tačiau kaip viskas buvo pasikeitę nuo mano pirmojo karto Bairoite! Festivalis tapo dabitiškais renginiais, jais, aišku, dar tikrai daug nuoširdžiausiai ir kuo tikriausiai mėgavosi; tačiau apskritai negalėjau atsikratyti tarptautinio pasilinksminimo įspūdžio. Nuo to laiko, kai daugybėje operos teatrų Wagnerį stato tikrai jo verta, tauria forma, nebeliko ir tos unikalumo, vienatinumo aureolės, gal netgi kilo klausimas, ar Bairoitas reikalingas: bet šituo tikrai nenorėčiau skelbti nuosprendžio.

Suprantama, ir šįsyk buvo pilna visokiausių garsenybių, man rodė karalienės ir egzotiškas princeses. Pabaigoje reikėtų papasakoti nedidelį mane pralinksminusį nutikimą. Per „Tristaną ir Izoldą“ prieš mane sėdėjo senyvas ponas, jo gana aukšta smaila kepurė, kurią užsimaukšlindavo kiekvieno veiksmo pradžioje, smarkiai man trukdė, tad nusprendžiau pasibaigus veiksmui paprašyti, kad ją nusiimtų. Tačiau jo veidas buvo toks mielas ir

malonus, kad sumanymo atsisakiau, bet, kadangi jis su savo trimis damomis kalbėjosi visiškai man nepažįstama kalba, tenkindama savo smalsumą paklausiau, kokia gi tai kalba. Meiliai nusišypsojęs jis paaiškino man, kad kalba graikiškai. Vyriausioji iš jo palydovių paklausė manęs, ar aš žinanti, su kuo kalbuosi. „Mais non, Madame“, – atsakiau. „C'est M. Venizelos“¹. Susidrovėjusi išraudau, išleminau atsiprašymą dėl netakto, tačiau Venizelos, kurį tas nedidelis incidentas, matyt, pralinksmino, kurį laiką su manim draugiškai šnekučiavosi, atsirado netgi bendrų pažįstamų, ir aš džiaugiausi dėl tokio juokingo intermezzo.

Kad ir kokių įdomių, keistų žmonių ten dar buvo, bet mirus poniai Cosimai ir Siegfriedui Wagneriui nebėra kas visa tai jungtų; ir su Parsifaliu turiu ištarti „viskas man atrodo taip pasikeitę“.

Išvažiuodami rytą prieš didžiąsias laidotuvių iškilmes atsisveikinom su Bairoitu visiems laikams.

DVIRAČIAIS PO PLATŲJĮ PASAULĮ

Automobilis ištūmė dviračius ir tapo paprasto žmogaus transportu – darbininko, iškylautojo, nešulių, patogi, pigi susisiekimo priemonė. O kas gali sau leisti, tas dabar jau turi motociklą, kuriuo, ant antrosios sėdynės pasisodinęs merginą, sekmadienį pragariškai tratėdamas nervus draskančiu garsu lekia į gamtą ir netolimas lauko aludes. Mano vyro masažistas jau važiuoja savu ponišku automobiliu, žmogus su nuospaudomis – irgi. Gaila. Gražūs buvo laikai, kai pasirodė dviratis ir dviračių sportas buvo tauri aistra.

Mano vyras ir trys broliai jau linksmai važinėjo po pasaulį, tada panorau ir aš. Buvau viena pirmų ponių, kurios „mynė“ per Miuncheną. Anuomet, devintojo dešimtmečio pabaigoje, tai buvo dar ne taip paprasta. Turėjau užsiregistruoti policijoje – su raštišku savo vyro ir valdovo leidimu, turėjau nurodyti amžių ir konfesiją, savo tėvų pavardes, luomą ir konfesiją, ir kai jau viskas buvo gerai, man buvo leista tam tikrą dieną ateiti į oficialų egzaminą, kuris nurodytu laiku įvyko didelėje teritorijoje prie miesto, su visokiais posūkiais ir klasingomis kliautimis. Drebančia širdim užsėdau ant dviračio, išlaikiau egzaminą, man buvo leista gąsdinti žmones, ir visa išdidi šalia savo keturiolikmečio vaiko pirmą kartą išvažiavau į miestą.

1 Eleferios Venizelos (1864–1936) – Graikijos politikas ir premjeras.

Anuomet dar tvyrojo didelis vežimų šeimininkų priešiškusmas dviratininkams, mat arkliai tuoj baidydavosi išvydę neįprastą vaizdą, ir tekdavo patirti daug nemalonumų; ypač jei moteriškė mūvėjo kelnes. Juk tikrai ne vienerius metus nė pagalvot negalėjai išvažiuoti apsirengusi moteriškai; paskui pasirodė kelnės-sijonas, kelnių ir sijono „Junktim“ (be to naujo madingo žodžio negaliu apsieiti, ypač, kai perskaičiau, kad jį vartojo jau Ciceronas), o šiandien visos moteriškos būtybės mina dviratį vilkėdamos prigludusia trumpa suknyte, kuri minant pedalus, kuo gražiausiai pakyla atidengdama šlaunį. Tačiau, kaip minėjau, aš daug metų važinėju kelnėta. „Nulipk, kiaule tu“, – buvo viena iš malonybinių frazių, kuriomis mane neretai ir dosniai apdovanodavo krovinių vežimų važnyčiotojai; jie taip spausdavo prie kelkraščio, kad buvo beveik neįmanoma nulipti. Užtat iš kolegų vyrų sulaukdavau ne vieno galantiško pripažinimo ženkle. Sykį su vyru važiuojant namo, už pat mūsų Leopoldo gatvė ilgokai mynė du dviratininkai, paskui vienas šūktelėjo man: „Panele, Jūsų blauzdos sukelia visuotinę dėmesį ir susižavėjimą!“ O kreipdamasis į savo draugą pridūrė: „Argi ne, va čia tai blauzdos!“ Taip, gražūs buvo laikai, kai dar galėjai parodyt stambias blauzdas. Šiandien jau reikia tikrai gėdytis, jei tokias turi, ir badmiriauti iki devinto prakaito. Berlyne tas blauzdas sutiko kitaip, nelabai baviškai. Vienas praeivis, pamatęs mane sustojo visiškai pasibaisėjęs, o savo apstulbimą dėl neįprastos kelnėtos madam išreiškė garsiai atsidusdamas: „Jau visi su proteliu susipyko!“; tuo tarpu galantiškas mūrininkas statybose tik caktelėjo liežuviu ir pasigėrėdamas tarė: „Va čia tai man tiktų!“

Tačiau greit mums jau nebeužteko tėviškės, mus traukė toliai. Ir turiu pasakyti, kad tie dešimt ar daugiau metų, per kuriuos vasaros atostogų metu pervažiuoju dviračiais pusę Europos, yra tarp gražiausių mano prisiminimų. Niekaip kitaip negalėčiau pažinti krašto ir žmonių iš taip arti, kaip per tokias sunkias ir prakaitą sunkiančias keliones. Mes dusyk pervažiuoju Šveicariją, dusyk Norvegiją nuo rytų iki vakarų pakrantės, nuvažiuoju nuo Bozeno iki Nicos, palei Reiną į Olandiją, per Šiaurės Prancūziją, Normandiją ir Bretanę, per Pietų Angliją iki Lendsendo, o paskui į viršų per Konrvalį į Velsą – žodžiu, pamatėm ir patyrėm nemažai pasaulio. Netrūko ir visokiausių nuotykių; tačiau neprisimenu, kad, išskyrus Aukštutinės Bavarijos kalnų valstiečius, būtume patyrę kažką nemalonaus.

PRANCŪZIJOJE negeranoriški mums buvo tik tol, kol truputį ekstravagantiškus penkis dviratininkus su plačkelnėmis iki kelių laikė anglais.

Mat būrų karo metu vėl įsiplieskė šimtmečius po pelenais rusenusi šiaurės prancūzų neapykanta anglams. Jau kavinėje Reimse buvome sutikti nepalankiais šūksniais, o „voila L'agence Cook“ buvo dar pati švelniausia forma. O toliau į šiaurę, kai dėl gatvių remonto atsiskyriau nuo priekyje važiuosiu vyrų, darbininkai privertė mane nultipti nuo dviračio rėkdamai: „a bas les anglais virvent les boers!“ Tad aš paklusniai nulipusi pasakiau – mandagiai ir prancūziškai: „Jūs visiškai teisūs, mesjė, ir aš su jumis sušuksiu: tegyvuoja būrai, muškit anglus: juk mes nesam anglai, mes vokiečiai“. Darbininkai nusiėmę kepures mandagiai atsiprašė: „O, madam – vokiečių, čia visai kas kita, pardon! Filez, madam, filez“, ir aš, truputį susijaudinusi dėl incidento, bet su pasididžiavimo jausmu, kad esam mėgstami, pasivijau vyrų, kurie nė nežinojo, kur užtrukau. Sen Malo įvyko kitas incidentas, neturėjęs jokio nacionalinio atspalvio. Kelios aiškios reputacijos moteriškos pristojos prie mano trijų dailių beveik suaugusių berniukų, o kai aš, sena kelnėta višta, norėjau juos pridengti savo sparneliu, šios ėmė baisiai plūstis: „Voyez l'ehontee! Tris iškart, begėdė!“ Paskui kelios storos turgininkės padarė galą šiai nesmagiai scenai, o man garantavus, kad čia mano sūnūs, guodė: tokių mergšių nereikia nė klausyti. Tačiau Kane šeimininkė prancūzė, išgirdusi, kad mes vokiečiai, sugiedojo tokią himną mūsų kaizeriui, kad man tikrai bloga pasidarė: „Ah, votre empereur! Koks žmogus! Taigi, jei tokią turėtume, pas mus viskas būtų kitaip!“ Dievaži, pigiai būčiau jį perleidusi!

ANGLIJOJE mane didžiai pagerbė. Mat mažame, niekad užsieniečių nepalietame miestelyje aukštoje kėdėje sėdinti užėigos šeimininkė neatsistebėjo mumis, tikrais vokiečiais, o savo pagyras vainikavo žodžiais: „Jūsų sūnus beveik galima palaikyti anglais – taip gerai jie išauklėti.“ Aš, ir pakylėta, ir sujaudinta, nuoširdžiai padėkojau apkūniajai poniai už jos nuomonę.

Pirmojoje mūsų kelionėje per NORVEGIJĄ, greta gražiausių gamtos išpuodžių, galėjom pažvelgti ir į mums gana nepažįstamų žmonių pasaulį. Iš pradžių mums tie šiaurės gyventojai pasirodė iki nemandagumo atžarūs ir uždari, niekas nekalbindavo, kai atvykdavom mirtinai privargę, joks samdinyš nejausdavo pareigos nuimti purvinus ratus, atrodė, kad kiekvienas užsiėmęs tik savimi. Man šis tikras netašytumas nebuvo nesimpatiškas, o laikui bėgant jis ėmė atrodyti kur kas geresnis ir vertingesnis nei užglaisyta, arbatpinigių ištroškusi mūsų „pietiečių“ civilizacija. Nes tokie mes, vokiečiai, jiems esam, pradėdamas jau nuo danų.

Tai buvo tikrai sunki kelionė siaurais keliais per kalnus, ir vieną akimirką jau regėjau save kaip gedinčią našlę. Mano vyras – matematikas, ir tas matematikas gerokai dažniau atsidurdavo griovyje negu buvo galima tikėtis matant kaip užtikrintai jis važiuoja. Tik va, ne visuomet pavyksta suderinti matematinių problemų sprendimą ir patikimą vairo laikymą. O jei griovys prie kelio yra stati praraja, kurios gelmėj putoja kalnų vandenys, viskas jau atrodo pavojingiau. Vienoje tokių vietų staiga pamačiau kaip prieš mane minantysis staiga susvyravo ir virto su visu dviračiu. Tegalėjau surikti ir užsidengti akis, nes nepajėgiau žiūrėti į tą baisybę. Bet, pasirodo, matematikai ir vaikai turi savo angelą sargą, nes, kai vėl atsimerčiau, mano matematikas gulėjo ne sutraiškytas prarajoje, o truputį išsigandęs, bet sveikas gyvas tarp dviejų akmenų, išgelbėjusių jį nuo tikriausios mirties.

Šitaip mes, visai nusivarę ir apdriskę pasiekėme Kristianiją (dar ne Oslą), o ten, nepaisant telegrafu užsakytų kambarių, viešbutyje su mumis elgėsi tikrai paniekinančiai, kaip su kokiais vargetomis keliauninkais, ir davė prasčiausius kambarius. Persirengę išėjom į miestą ir nusprendėm persikelti į kitą, paslaugesnį, viešbutį. Tačiau sugrįžusius mus pasitiko net susirietę iš pataikaujančio mandagumo, pasiūlė geresnius kambarius ir rodė mums pagarbą tiesiog kaip kokiems dievams. Kas per tą laiką įvyko? Mums paskambino Bjørnstjerne Bjørnsonas¹, kitą dieną jis laukė mūsų Aulestade! Bjørnsonas, nekarūnuotas Norvegijos karalius! Jei jau jis pasikviesdavo pas save, žmogus buvo išventintas: m e s buvom išventinti. Tos dvi dienos, kurias praleidom pas Bjørnsonus Aulestade, man liks nepamiršamos. Svetinguose jo namuose, už kelių valandų traukiniu ir trumpos kelionės brička nuo sostinės, Bjørnsonas atrodė ne kaip karalius, o kaip baimingą pagarbą sukeliantis, šeimos ir gyventojų nežmoniškai mylimas senas patriarchas, jo namas buvo ne tiek rūmai, kiek erdvi labai jauki sodyba su žemės ūkio padargais, viskas tikra, senoviška, norvegiška. Savaiame suprantama, netgi anuomet, tame mažame užkampyje, nuošaliausioje Skandinavijos saloje, jau buvo keli telefono aparatai, kurie tomis Dreyfuso proceso dienomis ištiesai veikė, mat Bjørnsonas entuziastingai dalyvavo „tame reikale“, ir iš Kristianijos kas valandą ateidavo žinia apie derybų eigą.

Apie fantastišką Bjørnsono populiarumą byloja tokia trumpa tikra istorija. Kadangi savo kelionių išpūdžius aš jau ne sykį pagadinau pastabomis

¹ Pirmasis skandinavų rašytojas, 1903 m. apdovanotas Nobelio literatūros premija.

apie vadinamuosius w.c., tebūnie man leista diskretiškai apibrėžti ir norvegiškąsias tų vietelių ypatybes. Tai erdvūs šviesūs mediniai namukai, esantys deramu higienišku atstumu nuo gyvenamojo namo, dažniausiai išties šeimyniški, su dviem didesnėmis sėdimomis vietomis suaugusiesiems ir dviem mažesnėmis vaikams, tad viskas įgyja smagaus renginio bruožų. Gal ir ne *visuose* būdaviai pasveikinamas svetingu užrašu „Velkommen Herrn og Damer!“, bet vis dėlto rasdavome ten nuo kandžių saugomus žieminius visos šeimos kailinius – taip juk sutaupai kailininkui, o atrodo tikrai jauku. Pas Bjornsonus buvo ne kitaip. Gražiomis vasaros dienomis namų šeimininkas išsipatogindavo, skaitydavo laikraštį sėdėdamas prie plačiai atvertų durų taip mėgdamasis maloniu vaizdu ir grynu oru. Sekmadieniais pamaldžiai bažnyčią einantys žmonės sustodavo prie atlapų durų, moterys žemai tūptelėdavo, vyrai nusitraukdavo skrybėles, o nekarūnuotasis Norvegijos karalius, sėdėdamas ant savo „sosto“, priimdavo žmonių pagarbą. Kodėl gi ne? Liudvikas XIV elgdavosi taip pat – mėgdavo audiencijoms priimti ant, pavadinkime pagarbiai, naktinio krėslo; o kas tinka vienam valdovui, turbūt bus leidžiama ir kitam: juk norvego naudai bylojo dar gaivesnis oras ir savanoriškesnis pavaldinių pagarbumas.

Šitaip keliaudami dviračiais patyrėme smagiausių ir labai pamokomų dalykų. Tačiau niekam nepatarčiau dviračiu važiuoti balandį Tendos perėja, kaip mudu su vyru iš neapsakomo žioplumo surizikavome grįždami iš Nicos. Kildami nors ir privargom, bet važiuoti dar buvo įmanoma. Bet viršuj radom gilų sniegą, o mažos kalnų užėigos šeimnininkas pareiškė, kad taip lengvai apsirengę toliau važiuoti negalim, šiaurinis šlaitas esąs dar visiškai užsnigtas ir padengtas ledu. Tad teko su tuo susitaikius pasinaudoti pasiūlytuoju omnibusu, kuris jau turbūt Nojaus laikais buvo sena išmesta dėžė. Dviračiai buvo sukrauti, mes kiek įmanydami įsikiūtojome į milo apykakles ir, su į banditą panašiu vežiku, pajudėjom. Tamsiame dviejų kilometrų ilgio tunelyje, kurį iš pradžių turėjom pervažiuoti, mūsų važys staiga sustojo ir ant skersai jo esančios lentos šalia pirmojo užšoko antrasis banditas. Prisispaudusi prie vyro sušnibždėjau jam: dabar nutiks kažkas labai baisaus! Ir drebėdama laukiau mirtino smūgio. Nė vienas žmogus šitam pasaulyje nežinojo, kur mes esame, mūsų ieškos, bet kūnų niekad nesuras. Tačiau tas baisusis dalykas neįvyko. Kai juodasis tunelis jau buvo už mūsų, antrasis banditas nušoko, padėjo pirmajam, kad pavėžėjo per murziną tunelį, ir kilstelėjęs prieš mus savo plačiabrylę plėšiko skrybėlę dingo. Tačiau mūsų

jau laukė kita nesmagi staigmena! Iš žydinčių žaliuojančių pietų pasijutome persikėlę į poliarinį žiemos kraštovaizdį, abipus kelio stūksojo metro aukščio sniego siena. Sniegas, sniegas – kur tik pažvelgsi. Kaip džiaugėmės, kad sėdim priešvaniniame vežime, nes čia savo dviračiais iš tiesų niekaip nebūtume pravažiavę. Tuo vežimu dabar važiom nesibaigiantį atstumą iki Limone, mažo, irgi dar sniege palaidoto kalnų kaimelio, tačiau iš ten važiuo siaurukas į Turiną. Mūsų nakvynės vieta tame Limone nepasiduoda jokiems aprašymams, nes ji buvo tokia fantastiškai senovinė, kad į šešėlį nustūmė netgi nuo blusų pajuodusį šiaudų maišą samdinių kamarėlėje ant Sen Mišelio kalno. Tad tikrai nebuvo sunku jau penktą valandą ryto išėiti į nakties šaltį, kad spėtume į vienintelį traukinį į Turiną, nors mūsų rankos vos neprišalo prie dviračių, kuriuos teko nusiųsti iki geležinkelio.

O paskui Turinas! Grožis, civilizacija, itališkas pavasaris, Nietzsches atminimas! Bet nuo tokių kontrastų gyvenimas tampa turtingesnis. Be to: pakeliavęs turi ką papasakoti.

Pranešimas skaitytas 2013 m. liepos 16 d.

Iš vokiečių kalbos vertė Kristina Sprindžiūnaitė

